

ממצאי סקר: רווחה ובריאות בקרב מבקשי מקלט מסודן ואריתריאה

תוכן העניינים

תקציר

1. מבוא

2. מתודולוגיה

2.1 מדגם

2.2 שאלון

2.3 איסוף וניתוח הנתונים

3. ממצאים

3.1 כלכלה

3.2 ביטחון אישי וקהילתי

3.3 בריאות בתקופת הקורונה

4. סיכום והמלצות

5. נספחים

5.1 הרכב אוכלוסיית המשיבים

5.2 השאלון

ע"פ נתוני רשות האוכלוסין וההגירה חיים בישראל כ-28,000 מבקשי מקלט מאריתריאה וסודן, ובנוסף עוד כ-7,000 ילדי מבקשי מקלט, מרביתם נולדו בישראל. מדינת ישראל מכירה בסכנת החיים שנשקפת להם אם יחזרו לארצות המוצא ולכן נמנעת מלגרשם חזרה למדינותיהם. שהייתם של מבקשי המקלט בישראל חוקית ומוסדרת תחת מדיניות ממשלתית של אי הרחקה לאריתריאה ולסודן: הם מחזיקים באשרה מסוג 5א2, אותה עליהם לחדש מדי חצי שנה או שנה. אולם אשרת שהיה זו אינה מקנה להם נגישות סדירה לשירותי בריאות ורווחה, וגם המדיניות לגבי העסקתם נותרת עמומה מזה שנים.

מזה מעל לעשור שמבקשי המקלט שחיים בישראל נאלצים להתמודד עם חיים בחוסר וודאות ובאי-יציבות מתמדת, ללא הכרה רשמית בהם כפליטים, ללא ביטוח בריאות וללא רשתות ביטחון סוציאליות. כל זאת בשעה שהם מתמודדים עם טראומות של רדיפה ואף עינויים וזיכרונות עבר קשים ואינם זוכים להכרה ולטיפול. במקביל, הם חשופים להתעמרות מצידן של הרשויות, המגבילות את נגישותם לשירותים, וכפופים למדיניות ממשלתית המונעת מהם מעמד מוסדר שיאפשר להם לתכנן עתיד להם ולמשפחותיהם.¹

מגיפת הקורונה החמירה את מצבם של מבקשי המקלט שחיים בישראל. מגפות מטבען פוגעות בראש ובראשונה באוכלוסיות מוחלשות ומודרות אשר מצויות לא רק בסיכון בריאותי רב יותר להידבקות עקב תנאי החיים והיעדר הנגישות לשירותי בריאות ורווחה, אלא גם בסיכון לפגיעה כלכלית ונפשית ממושכת. ואכן, מבקשי המקלט בישראל היו מהקבוצות הראשונות שנפגעו מהמשבר הכלכלי שליווה את משבר הקורונה, והן גם אחת מהקבוצות האחרונות להתאושש ממנו. בימים אלה, עם שוך המגיפה, מבקשי המקלט ובפרט הפגיעים ביותר מביניהם מתקשים להשתקם מפגעי משבר הקורונה ולחזור לשגרת חייהם, הקשה מלכתחילה.

בחלוף שנה מפרוץ הקורונה בישראל, ובהמשך לעבודה אינטנסיבית שנעשתה לאורך שנה זו מטעם הארגונים השותפים בפורום ארגוני הסיוע מקלט לנפש,² יחד, למען, ובשיתוף מבקשי מקלט – יחידים ומשפחות, אשר נזקקו לסיוע כלכלי, רפואי, ולליווי ותמיכה פסיכו-סוציאלית – ביקשו הארגונים לאסוף גם מידע כמותי על אודות מצבם של מבקשי המקלט, מהבחינה הבריאותית, רווחתית, תעסוקתית, ונפשית. זאת, על מנת להשלים את תמונת המצב שמשקפת לכל העוסקות בנושא מתוך העבודה בשטח, ואשר חושפת שורה של מצוקות ופגיעה ממשית גם בעוגני החוסן האחרונים של האוכלוסיה שבנדון.

¹ למידע נוסף, ראו: "תמונת מצב - מבקשי מקלט מאריתריאה וסודן", מאי 2021.
² הפורום כולל את א.ס.ף – ארגון סיוע לפליטים ומבקשי מקלט בישראל; רופאים לזכויות אדם; מסיל"ה; קוציינטה.

מתודולוגיה

הסקר כלל שאלון אלקטרוני שהופץ באמצעות רשתות חברתיות (פייסבוק, ווטסאפ, טלגרם) על ידי עורכי הסקר (מדגם נוחות). לא הוצע תגמול עבור ההשתתפות בסקר. הסקר הופץ בחודשים פברואר – מרץ 2021. הקריטריון להשתתפות הייתה השתייכות לקהילה הסודנית והאיתראית המתגוררת בישראל בעת המענה לסקר. כדי שהמענה יהיה בשפת מקור, השאלון תורגם לערבית וטיגריניה טרם ההפצה.

השאלון. השאלון כלל 34 שאלות ובכלל זה שאלות סוציו-דמוגרפיות, שאלות בנוגע לתעסוקה, הסדר ביטוחי ומצב כלכלי, ושאלות בנוגע לבריאות ותחושת רווחה.³ זמן המענה הממוצע עמד על כ-20 דקות.

משתתפים. בסך הכול ענו על הסקר 238 משיבים, בהם 162 גברים (68.1%) ו-76 נשים (31.9%).⁴ מבין המשיבים 14.6% ציינו כי הם מסודאן, ו-85.4% מאיתריאה.⁵ הגיל הממוצע למשיב עמד על 33.6, זאת כאשר הגיל הצעיר ביותר עמד על 22, והמבוגר ביותר על 60. 67.1% מבין המשיבים ציינו כי הם הורים לילדים, ו-32.9% אינם הורים. באשר ליישוב מגורים: מרבית המשיבים ציינו כי הם מתגוררים בתל אביב – יפו (132), והיתר התגוררו באילת (32), פתח תקווה (22), בני ברק (10), אשדוד (5), ירושלים (3), ונתניה (2). מבין המשיבים, 55.8% ציינו כי הם מתגוררים עם בני משפחה, 22% ציינו כי הם מתגוררים עם שותפים, ו-19% כי הם מתגוררים לבדם. 3% השיבו כי הם מתגוררים עם משפחה ועם שותפים (ראו לוח 1).

לוח 1: משתתפים בסקר

קטגוריות	שכיחות	אחוזים
ארץ מוצא	סודן	14.6%
	איתריאה	85.4%
מגדר	גבר	68%
	אישה	32%
גיל	20 - 30	29.5%
	31 - 40	63.5%
	41 - 60	7%
סטטוס זוגי	חיים לבד	41%
	חיים במסגרת זוגית	59%
סטטוס הורי	הורים לילדים	67.1%
	לא הורים	32.9%
מספר הילדים במשק הבית (מבין ההורים לילדים)	אף אחד	4.5%
	ילד - שני ילדים	38.2%
	שלושה ילדים	34.2%
	ארבעה ויותר	22.8%
עיר מגורים	תל אביב-יפו	55.6%
	אילת	13.5%
	פתח תקווה	9.2%
	בני ברק	4.2%
	אשדוד	2.1%
	ירושלים	1.2%
	נתניה	0.8%
	אחר	13%
	31	

*בחלק מהשאלות נותרו קטגוריות ריקות. במקרים אלו חישוב האחוזים נעשה מתוך התשובות שמולאו.

איסוף וניתוח הנתונים. ניתוח הסקר נעשה בידי חוקר מטעם מרופאים לזכויות אדם ובשם פורום מקלט לנפש. בכדי לעגן את התוצאות, השוו התוצאות לממצאי הסקר שבוצע ביחס

³ השאלון המלא מופיע בנספח.

⁴ שיעור ההשתתפות של נשים גבוה משיעורם באוכלוסיית היעד העומד על כ-15%.

⁵ על פי נתוני רשות האוכלוסין וההגירה נכון לכתובת שורות אלה מתגוררים בישראל כ-22 אלף חסרי מעמד מאיתריאה ו-6,200 חסרי מעמד מסודן. ראו: "נתוני זרים בישראל". רשות האוכלוסין וההגירה, האגף לתכנון מדיניות ואסטרטגיה, אפריל 2011.

לאוכלוסייה הכללית בישראל בראשית 2021,⁶ וכן לתוצאות סקרי הלמ"ס בתקופת הקורונה ולפניה.

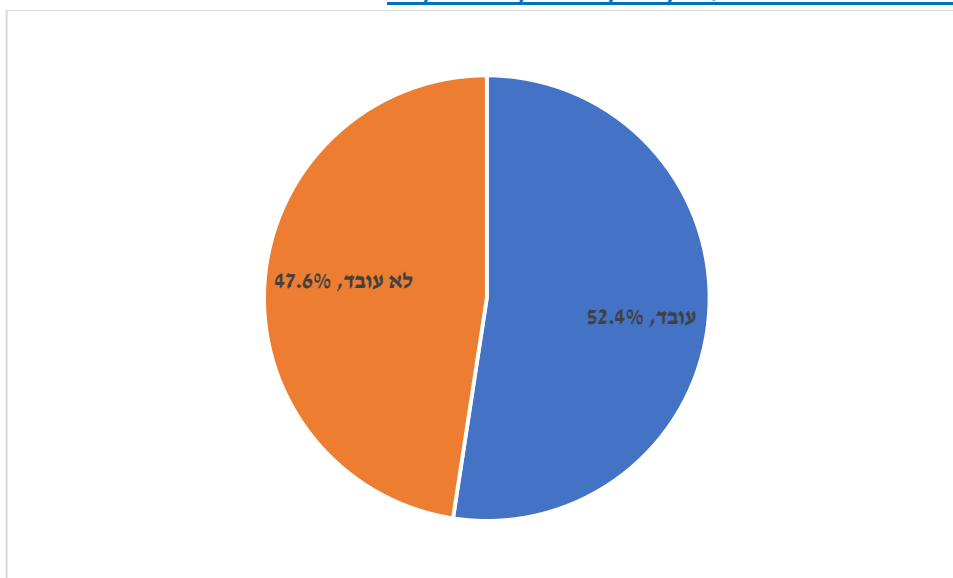
פרק א' מצבם הכלכלי והתעסוקתי של מבקשי המקלט בתקופת

הקורונה

משבר הקורונה שפרץ במרץ 2020 הביא למשבר כלכלי חמור, אולי החמור ביותר שידע המשק הישראלי מאז ומעולם. ממצב שבו שיעור האבטלה עמד על שיא נמוך של 3.8% בלבד בראשית 2020, זינקו שיעורי אבטלה לשיא של 35% אבטלה, ועשרות אלפי עסקים נסגרו.⁷ מבקשי המקלט בישראל, אשר ברובם הועסקו במשרות שבהן לא ניתן לעבוד מהבית, ובפרט בענפי המסעדות והמלונאות, נותרו פגיעים מאוד לפגעי המגיפה.

תעסוקה. נכון לעת מילוי הסקר, 52.4% ממבקשי המקלט שהשיבו על השאלון דיווחו כי הם עובדים, ו-47.6% דיווחו כי אינם עובדים. זאת בהשוואה למצב בקרב תושבי ישראל בעת עריכת הסקר, כ-18% סווגי כמובטלים.⁸ אולם, חשוב לציין כי האבטלה בקרב הישראלים נותרה גבוהה באופן חלקי בגלל מדיניות החל"ת שאפשרה לתושבים להשתכר בשעה שאינם מועסקים. לשם המחשה, סקר למ"ס באפריל 2021, הצביע על כך ש-29.3% מהמועסקים הנמצאים כיום בחל"ת סרבו לחזור לעבודתם, והסיבה העיקרית לסירוב היא העדפה לקבל דמי אבטלה.⁹ מנגד, מבקשי המקלט שעובדים בישראל אינם כפופים לחוק ביטוח לאומי ואינם זכאים לתשלומי החל"ת או לדמי אבטלה.

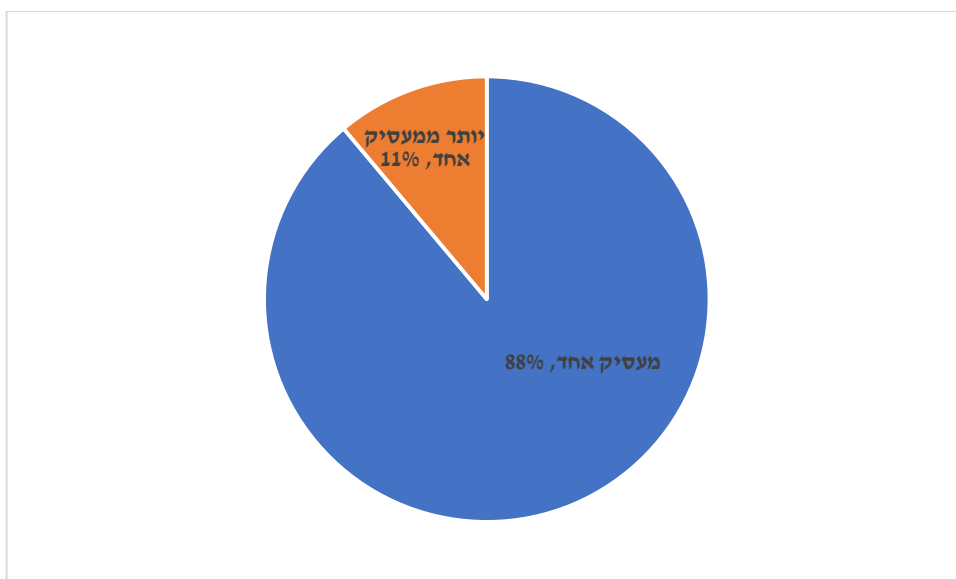
תרשים 1: סטטוס תעסוקה בקרב מבקשי המקלט

מספר מקומות עבודה. בתשובה לשאלה "בכמה מקומות עבודה את/ה מועסק/ת?"² מרבית המשיבים דיווחו כי הם עובדים במקום עבודה אחד (כ-88.8%). ראו תרשים 2.

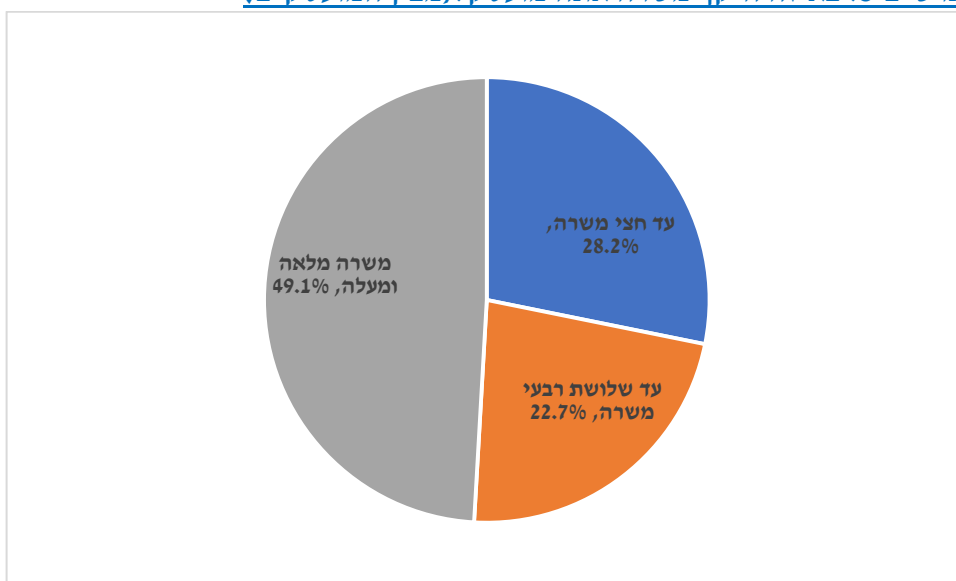
תרשים 2: בכמה מקומות עבודה את/ה מועסק/ת? (מבין המועסקים)

⁶ יותם רוזנר. "כיצד מגפת הקורונה השפיעה על חיינו: סקר הבריאות השנתי של רופאים לזכויות אדם." אפריל 2021.
⁷ "שוק העבודה בישראל 2020: תעסוקה בימי קורונה ופעילות זרוע העבודה." משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים. ג'ד ליאור. "הערכות: 65 אלף עסקים נסגרו כבר השנה, והסוף עוד רחוק." Ynet, 3 בנובמבר, 2020.
⁸ דפנה ברמלי גולן. "שיעור האבטלה הרחב בישראל עמד בשנת 2020 על 18.2%." גלובס, 31 בינואר, 2021.
⁹ הלמ"ס. "תוצאות סקר מצב העסקים בעת התפשטות נגיף הקורונה." 29 באפריל 2021.

היקף משרה. מבין המועסקים 28.2% דיווחו כי הם מועסקים בהיקף של עד כחצי משרה, 22.7% דיווחו כי הם מועסקים בהיקף של שלושת רבעי משרה, ו-49.1% מועסקים במשרה מלאה או יותר (תרשים 3).

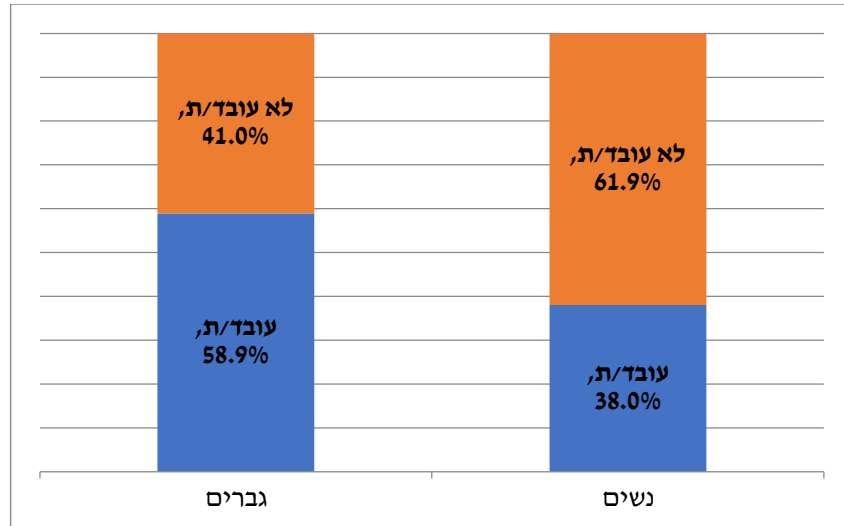
תרשים 3: באיזה היקף משרה אתה מועסק? (מבין המועסקים)

אבטלה. האבטלה בתקופת משבר הקורונה פגעה במבקשות המקלט באופן חמור במיוחד, גם ביחס לגברים מבקשי מקלט. מתרשים 4 אנו למדים כי שיעורי האבטלה גבוהים יותר בקרב נשים (38% מועסקות), וזאת לעומת גברים (58.9% מועסקים). הפער המגדרי בתעסוקה אמנם קיים גם בקרב האוכלוסייה הכללית בישראל, אך בקנה מידה קטן יותר.¹⁰

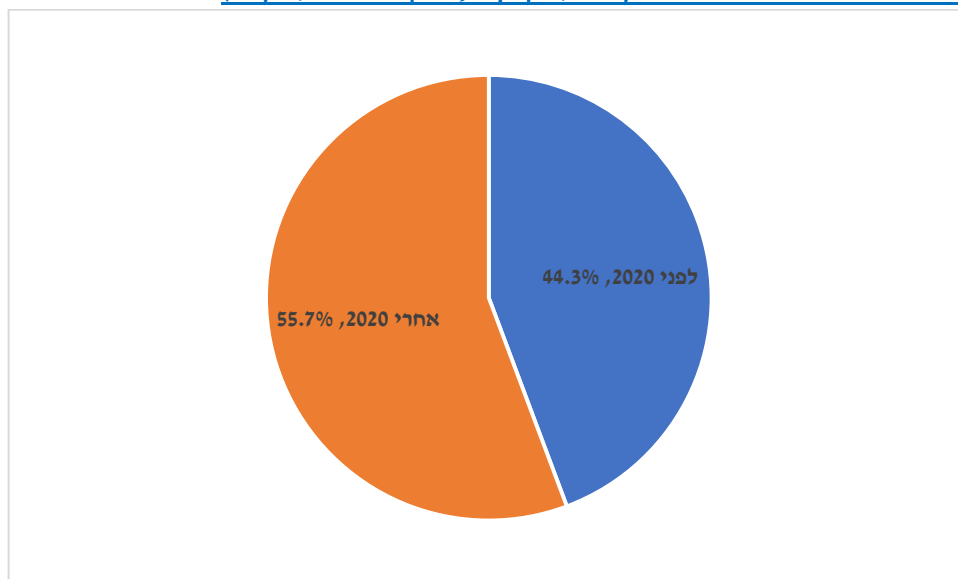
תרשים 4: שיעורי תעסוקה בחלוקה מגדרית

¹⁰ לפי נתוני שירות התעסוקה ברבעון הראשון למגפת הקורונה, שיעור הנשים בקרב כלל הנרשמים החדשים כדורשי עבודה בחודשים מרץ – אפריל 2020 עמד על 55.7%. בתוך: "נתונים על דורשי עבודה בעת משבר נגיף הקורונה: מבט מגדרי". מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2 במאי 2020.

אובדן מקום העבודה. בין המשתתפים בסקר שדיווחו כי אינם מועסקים, 55.7% דיווחו כי איבדו את מקום העבודה שלהם בתקופת הקורונה (בשנים 2020 – 2021). הסיבה העיקרית לירידה בשיעורי התעסוקה היא השיעור הגבוה של מבקשי המקלט שהועסק בענף שירותי מזון ואירוח, שבו אחוז האבטלה במשק הישראלי עמד על 45% נכון לאוקטובר 2020.¹¹

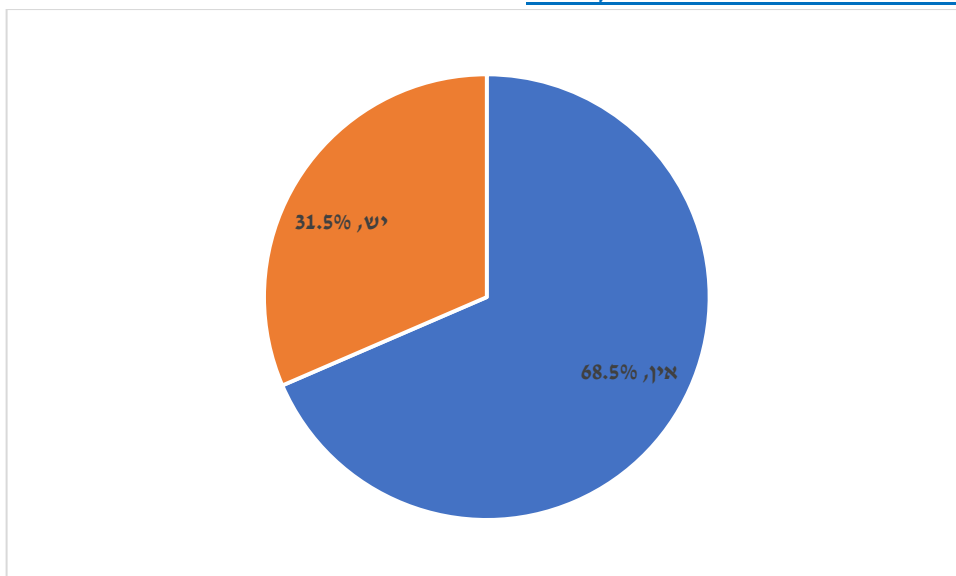
תרשים 5: השנה שבה הופסקה העסקתך? (מבין הלא מועסקים)

הכנסה נוספת למשק הבית. שאלה נוספת שעליה ענו המשיבים היא האם זולת ההכנסה שלהם ישנה הכנסה נוספת במשק הבית. מתרשים 6 ניתן לראות כי רק 31.5% מהמשיבים דיווחו כי יש הכנסה נוספת למשק הבית. 68.5% ציינו כי אין הכנסה נוספת.

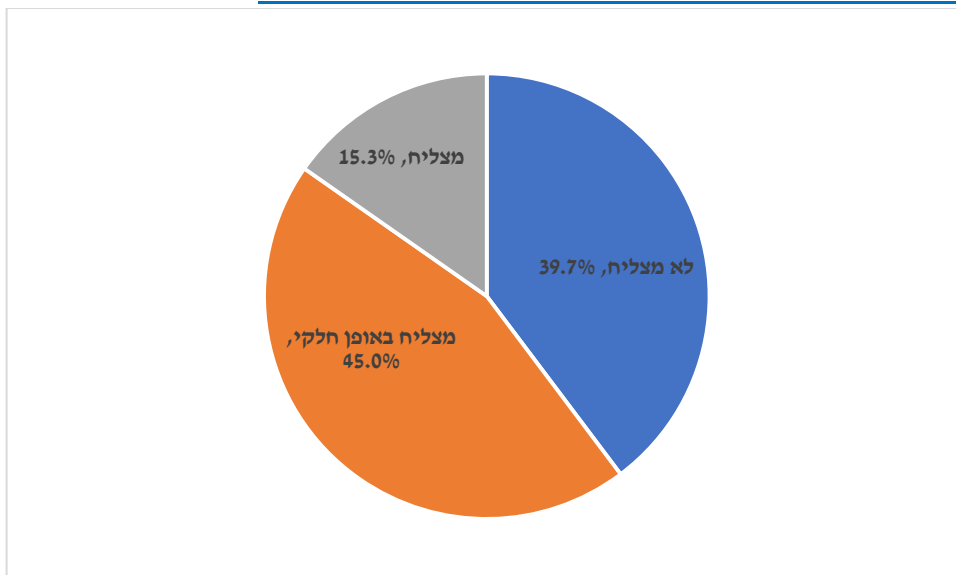
¹¹ "שוק העבודה בישראל 2020: תעסוקה בימי קורונה ופעילות זרוע העבודה." משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים.

תרשים 6: הכנסה נוספת במשק הבית

כיסוי הוצאות משק הבית. שיעור התעסוקה הנמוך והשיעור הגבוה של משרות חלקיות, מובילים לכך שרק 15.3% מהמשיבים דיווחו כי הם מצליחים לכסות את ההוצאות החודשיות שלהם באופן קבוע. 39.7% דיווחו כי אינם מצליחים לכסות את ההוצאות החודשיות, ו-45% דיווחו שהם מצליחים לכסות את ההוצאות החודשיות באופן חלקי / לסירוגין. נתון זה גבוה בהשוואה לציבור הישראלי, כאשר סקר שפרסמה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מצביע על כך ש-42% ממשקי הבית שבבעלותם חשבון בנק היו במצב של משיכת יתר לפחות חודש אחד במהלך - 2019.¹²

תרשים 7: האם אתה מצליח לכסות את ההוצאות החודשיות?

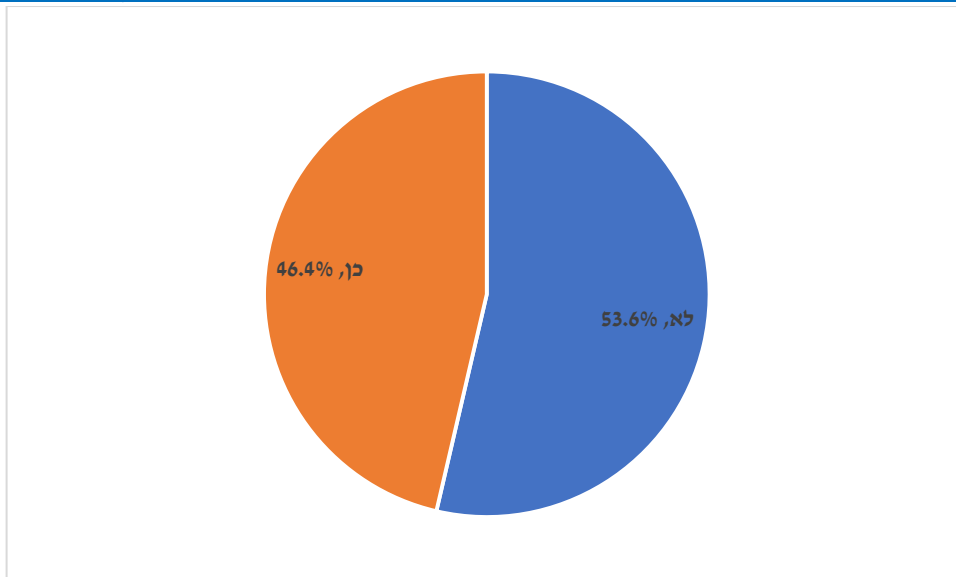

ויתור על תרופות וטיפול רפואי. המחסור הכלכלי החמור בא לידי ביטוי גם בכך ש-46.4% מהמשיבים דיווחו כי ויתרו על טיפול רפואי או תרופות בשנה האחרונה לאור קשיים כלכליים, זאת לעומת האוכלוסייה הכללית בישראל אשר סקר שנערך על ידי רל"א בינואר 2021, העלה כי

¹² בילי פרנקל. "מדינה באוברדראפט: 42% ממשקי הבית בישראל במינוס." כלכליסט, 10 בדצמבר, 2019.

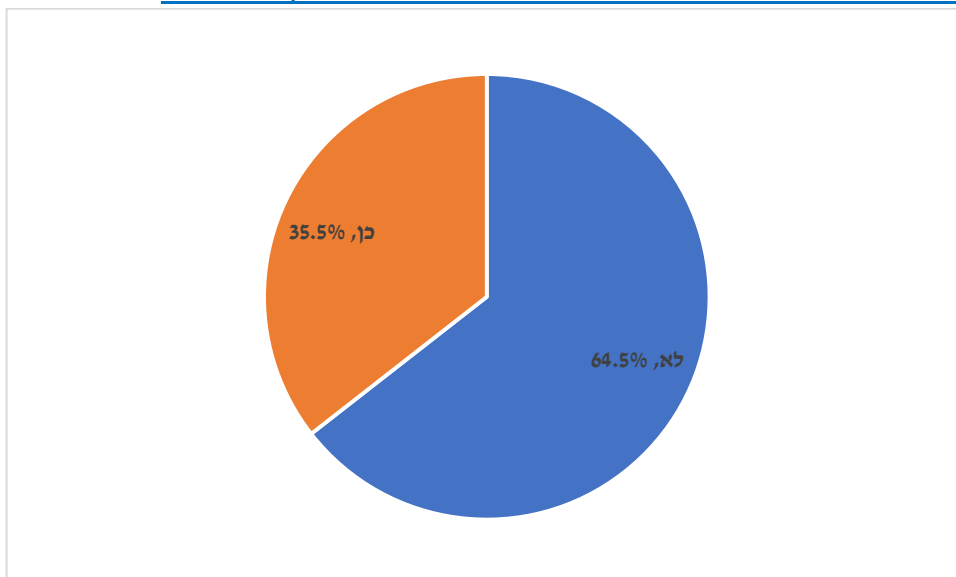
17.5% ויתרו על טיפול רפואי, ו-8.7% ויתרו על תרופות מסיבות כלכליות (חשוב לציין כי סקר הלמ"ס שעליו מבוססים הנתונים נערך לפני מגפת הקורונה).¹³

תרשים 8: בשנה האחרונה האם ויתרת על תרופות או טיפול רפואי בשל קשיים כלכליים?

יתר על כן, 35.5% מהמשיבים דיווחו כי בשנה האחרונה ויתרו על אוכל בשל מצוקה כלכלית, זאת לעומת 6.8% באוכלוסייה הישראלית מסקר שפורסם ב-2019.¹⁴ סקר נוסף שנערך על ידי הלמ"ס בתקופת הקורונה העלה כי 21% מהמשיבים מהאוכלוסייה הכללית צמצמו את כמות המזון או הארוחות שהם אוכלים.¹⁵

תרשים 9: האם בשנה האחרונה ויתרת על אוכל בגלל מצוקה כלכלית?

¹³ רוזנר, 2021.

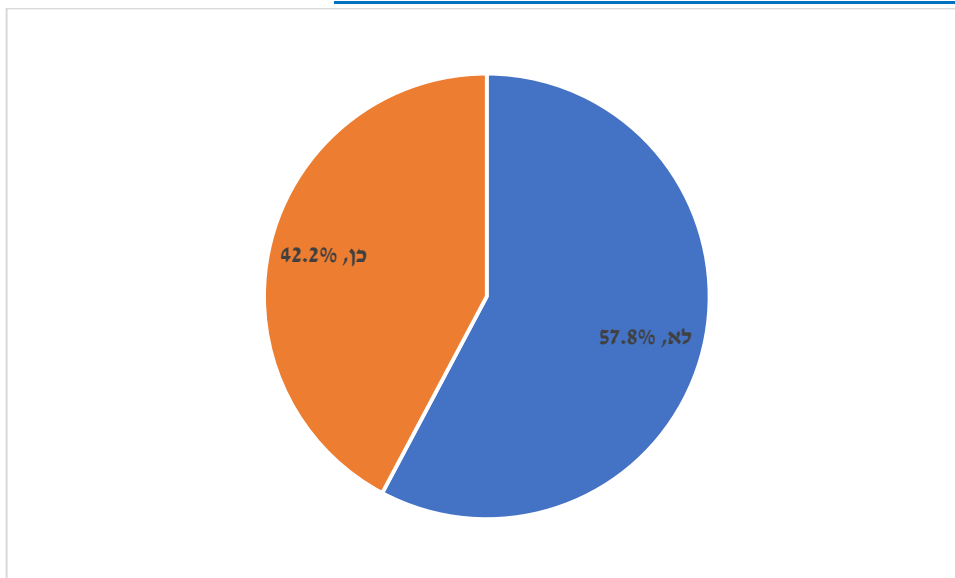
¹⁴ שם.

¹⁵ הלמ"ס. "החוסר האזרחי בתקופת משבר הקורונה, בקרב בני 21 ומעלה: ממצאים מהגל השלישי של הסקר שנערך באמצע יולי בצל המשבר." 26 ביולי 2020.

בהקשר לכך נזכיר כי בסקר שנערך על ידי אגף התזונה במשרד הבריאות בשיתוף עיריית ת"א: מסיל"ה ותכנית בתיאבון בין מאי לדצמבר 2020 בקרב קהילת חסרי מעמד בעיר, נמצא ש-32% אחוז מהנחקרים נמצאים באי ביטחון תזונתי בינוני וכ-54% נמצאים באי ביטחון חמור (רעב). מדדים אלו נקבעו על פי קריטריונים של משרד הבריאות.¹⁶

הסתייעות בארגוני סיוע. שיעור המשיבים שדיווחו כי נעזרו בארגוני הסיוע בשנה האחרונה עומד על 42.2%, זאת לעומת 57.8% שדיווחו כי לא נעזרו בארגוני הסיוע בשנה זאת.

תרשים 10: האם נעזרת בארגוני סיוע בשנה האחרונה?

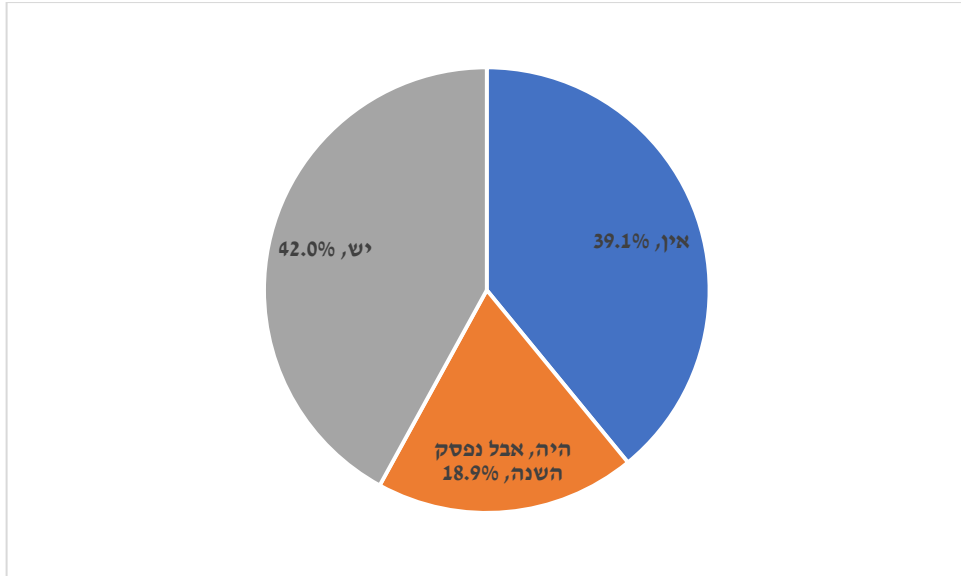
ביטוח בריאות. משתנה חשוב נוסף לבחינת מצבה של אוכלוסיית מבקשי המקלט הינה שיעור המחזיקים בביטוח בריאות. הדרתם של חסרי המעמד מחוק ביטוח בריאות ממלכתי מביא לכך שהאופציה היחידה שלהם להתבטח היא באמצעות ביטוחי בריאות פרטיים – בין אם ביטוחי עובדים זרים שמחייבים הסדרה דרך המעסיק, ובין אם ביטוחי תייר, אשר ניתן לרכושם באופן עצמאי ישירות מחברות הביטוח או דרך קופות החולים.¹⁷ מבין המשיבים 42% ציינו כי הם מחזיקים בביטוח בריאות, ו-58% ציינו כי אינם מחזיקים בביטוח בריאות בעת המענה לסקר. עוד עולה כי חלק משמעותי מכלל המשיבים (18.9%) ציין כי הפסיק את הביטוח בשנה האחרונה לפני המענה לשאלון.

¹⁶ ראו: מורן בלייכפלד מגנאזי, עינת אופיר, גאיה סרטנה, רונית אנדוולט. "אי בטחון תזונתי בקרב חסרי מעמד בדרום תל אביב." אגף התזונה, משרד הבריאות, לשכת הבריאות המחוזית ת"א, עיריית תל אביב, ינואר 2021.

¹⁷ יש להדגיש כי שני סוגי הפוליסות הפרטיות שמוצעות למבקשי המקלט, הן פוליסות עובדים זרים והן פוליסות תייר, אינן מתאימות לדפוסי החיים, משך שהייה, והתחלואה המאפיינת את אוכלוסיית מבקשי המקלט. להרחבה ראו:

"אביתר שמיר וזואי גוטצייט. "מחיר ההדרה: עלות הפקרת בריאותם של מבקשי המקלט החיים בישראל והצעה לגיבוש מדיניות בריאות שיוויונית." רופאים לזכויות אדם, ספטמבר 2017.

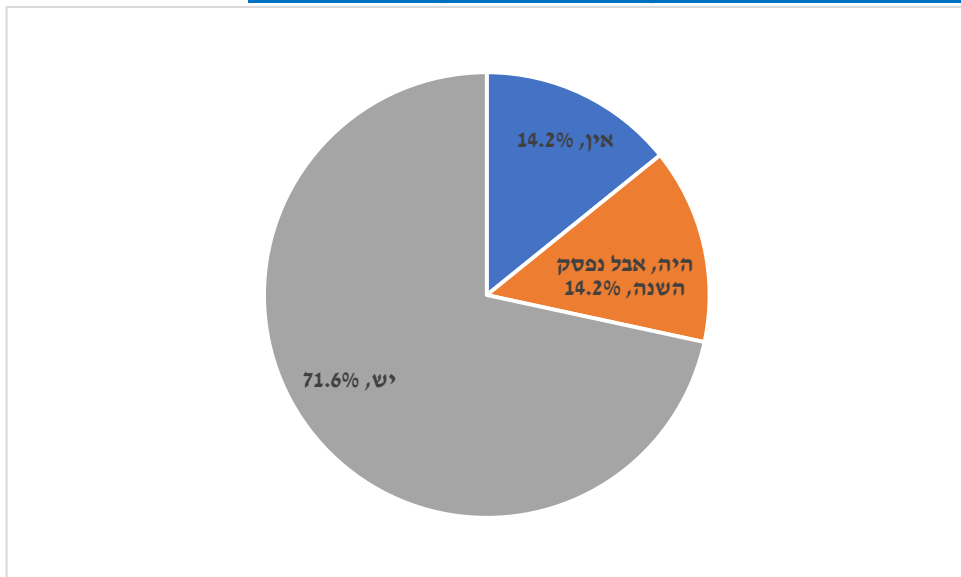
תרשים 10: האם אתה מחזיק בביטוח בריאות?

הנתונים מעידים על נסיגה משמעותית בנגישות לשירותי בריאות בקהילה לאור משבר הקורונה. עם החזרה למעגל העבודה, הצפי הוא שמספר המבוטחים יעלה. עם זאת, עקב קטיעת הרצף הביטוחי ורכישת פוליסה חדשה, היקף השירותים עלול להצטמצם וזאת לאור העובדה שפוליסות הביטוח הפרטיות מחריגות מכיסוי "מצבים רפואיים קודמים".

ביטוח בריאות לילדי המשיבים. 71.6% מההורים ציינו כי ילדיהם מכוסים על ידי ביטוח בריאות, 14.2% ציינו כי ילדיהם לא כוסו לפני הקורונה, ו-14.2% נוספים ציינו כי הביטוח של ילדיהם נפסק בשנה האחרונה. ממצאים אלו מעידים על שיעור התבטחות גבוה בקרב ילדי מבקשי המקלט, עדות להצלחה של ההסדר הביטוחי הייעודי שהתקין משרד הבריאות עבור קטינים חסרי מעמד. עם זאת, חשוב לציין כי במהלך השנה האחרונה נאלצו רבים מההורים להפסיק את תשלומי דמי הביטוח לקופת חולים מאוחדת, עקב המצוקות הכלכליות שאליהן נקלעו. בחלק מהמקרים נטל מימון הפוליסות עבר אל ארגוני החברה האזרחית וכן אל מסיל"ה. במקביל, קופת חולים מאוחדת נעתרה להפצרות ארגוני החברה האזרחית ונמנעה על פי רוב מלקטוע או למנוע שירותים רפואיים בשל חובות מצטברים. עם שוך משבר הקורונה ידרש פיתרון מערכתי שיאפשר לילדים להמשיך להיות מבוטחים במסגרת ההסדר מבלי להתנות את הארכת הביטוח בתשלום רטרואקטיבי עבור תקופת הקורונה.

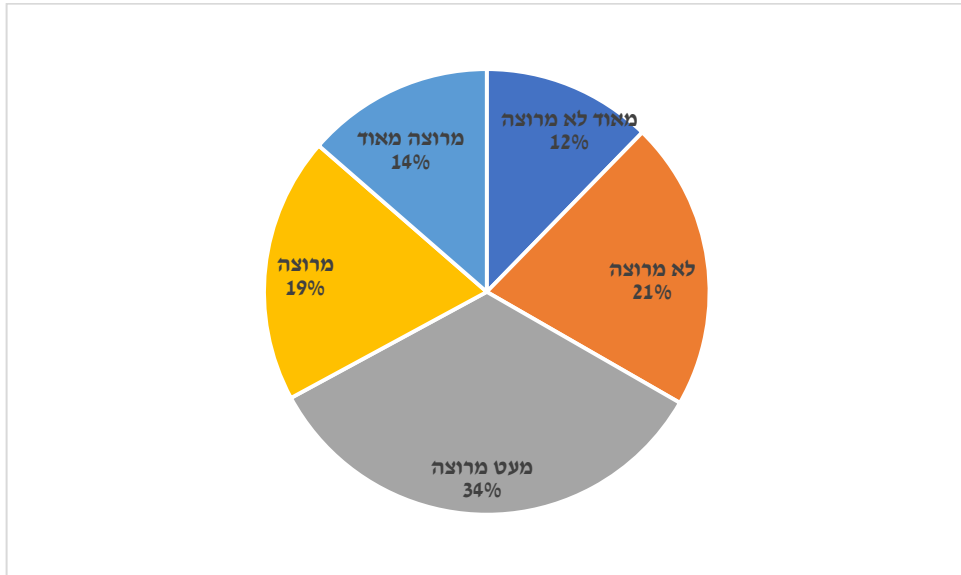
תרשים 11: האם יש לילדיך המתגוררים עימך ביטוח בריאות?

פרק ב: תחושת ביטחון, רווחה ואיכות חיים

איכות חיים. בתשובה לשאלה "באופן כללי, האם אתה מרוצה מחיך?" ציינו 33% בלבד מהמשיבים כי הם מרוצים ומרוצים מאוד מחייהם.¹⁸ אף על פי שטרם פורסמו נתוני הלמ"ס בנוגע לשביעות רצון האוכלוסייה מהחיים בתקופת הקורונה – הרי שבשני העשורים שלפני המגפה עמדה שביעות הרצון באופן עקבי על למעלה מ-80%, ובעשור האחרון על למעלה מ-85% בקרב האוכלוסייה הישראלית.¹⁹

תרשים 12: האם אתה מרוצה מחיך?

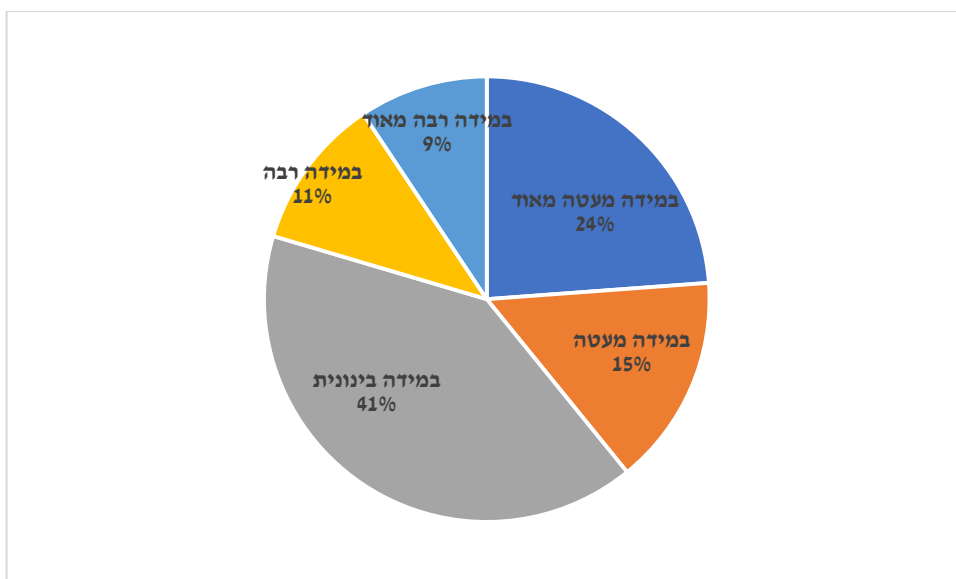

ביטחון אישי. בתשובה לשאלה "באיזו מידה אתה מרגישה בטוחה/ללכת הביתה בשעות החשיכה?" ציינו 9.4% כי הם מרגישים בטוחים במידה רבה מאוד, ו-11.1% כי הם מרגישים בטוחים במידה רבה – 20.4% בסה"כ (ראו תרשים 13). לעומת זאת, סקר של הלמ"ס שנערך בתקופת הקורונה מצא ש-91.5% מהישראלים מרגישים ביטחון ללכת לבד באזור המגורים בשעות הערב.²⁰

תרשים 13: באיזו מידה אתה מרגישה בטוחה/ללכת הביתה בשעות החשיכה?

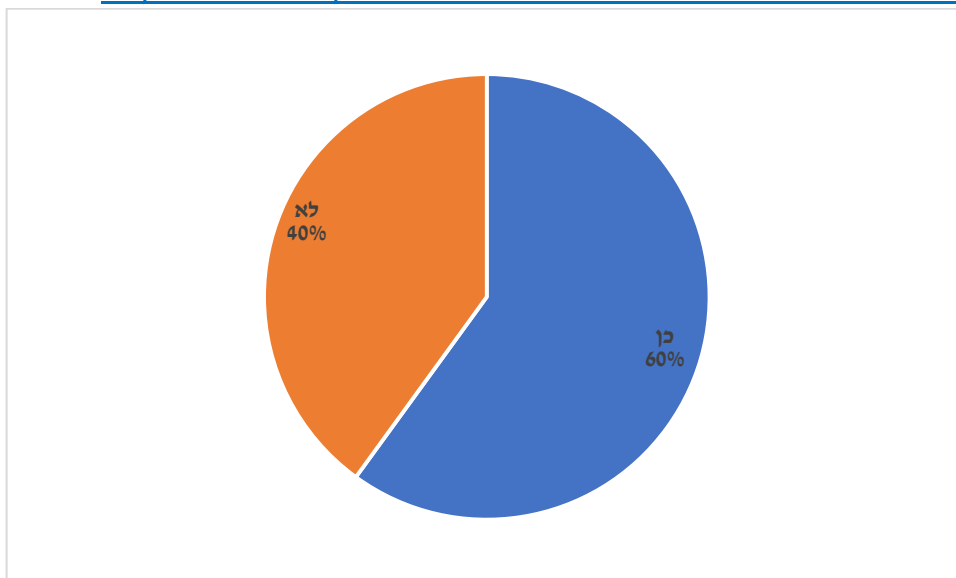
¹⁸ שאלה זאת לקוחה מהסקר החברתי של הלמ"ס והתשובות האפשריות נעות בין 1-5, כאשר 1- מרוצה מאוד, ואילו 5-בכלל לא מרוצה. להסבר על משמעות השאלה ראו: נעם זוסמן ודמיטרי רומנוב. "אוויר העממים: שביעות רצונם של ישראלים מחייהם." בנק ישראל, 1 ביוני, 2004.

¹⁹ ראו: הלמ"ס. "הלמ"ס: הסקר החברתי 2017: לוח א. בני 20 ומעלה, לפי תכונות נבחרות, 2002–2017." 29 באוגוסט, 2019.
²⁰ ראו: הלמ"ס. השלכות חברתיות וכלכליות של התפרצות מגפת הקורונה - סיכום ביניים (חלק 2) מרץ-אוגוסט 2020: 12. [אחוז בני 20 ומעלה החשים ביטחון ללכת לבד באזור המגורים בשעות החשיכה בחודשים מרץ-אפריל, 2020 לעומת 2019.](#)

חוויה של אלימות פיזית או מילולית. שאלה נוספת בחנה האם בשנה האחרונה חוו המשיבים אלימות פיזית ו/או מילולית על רקע צבע עור או מוצאם. הסקר העלו כי 60% מהמשיבים הותקפו על רקע זה (ראה תרשים 14). לעומת זאת, סקר ביטחון אישי של הלמ"ס בנוגע לאוכלוסייה הכללית שהתפרסם בשנת 2020 מצא כי שיעור של 3.4% מהאוכלוסייה הותקף באופן מילולי או פיזי בשנה שקדמה לסקר (לפני הקורונה).²¹

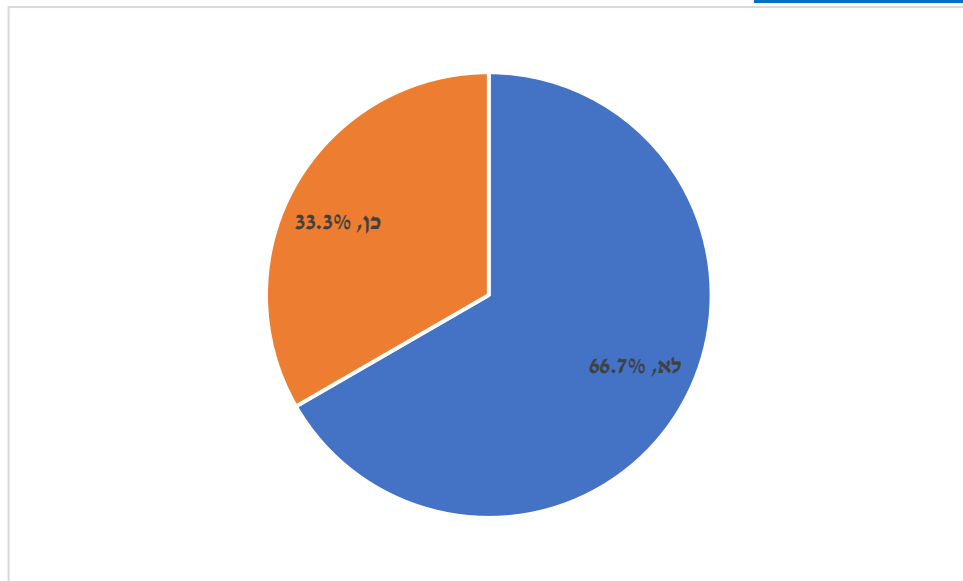
תרשים 14: האם חווית אלימות מילולית / פיזית על רקע צבע עור או מקור?

רשת ביטחון חברתית/משפחתית. נושא נוסף שבדקנו הוא האם יש למשתתפים קרובי משפחה או חברים לסמוך עליהם שיעזרו בשעת צרה. הנתונים העולים בתרשים 15 מצביעים על כך שרק לכ-33% מהמשתתפים יש גורם שעליו יוכלו להישען בעת הצורך.

²¹ הלמ"ס. סקר ביטחון אישי 2019: 1.1 בני 20 ומעלה שנפגעו מעבריינות ב-12 החודשים שקדמו לסקר, לפי סוג עבירה וקבוצת אוכלוסייה, 2019.

תרשים 15: האם יש לך קרובי משפחה או חברים שתוכל לסמוך עליהם שיעזרו לך בכל פעם שאתה זקוק להם?

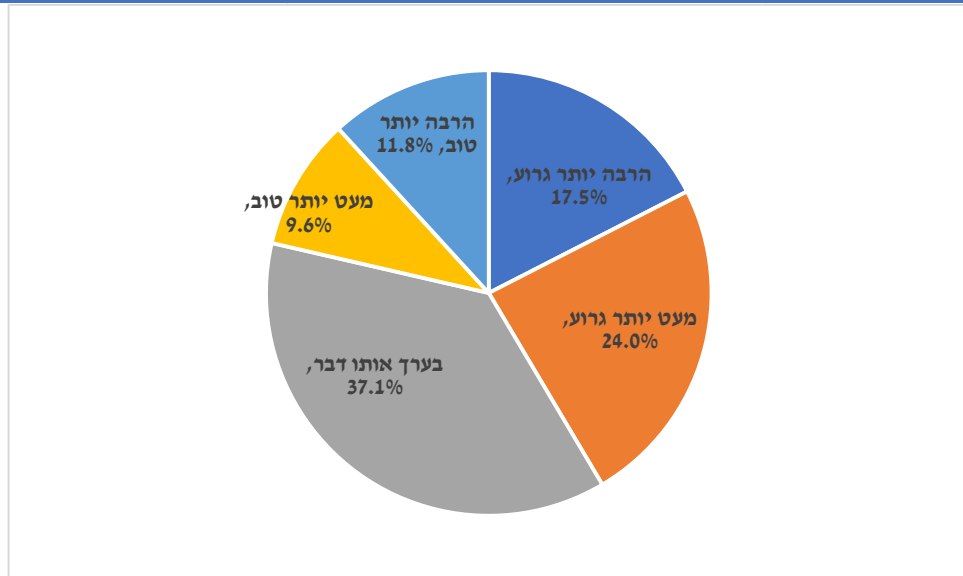
חלק ג: בריאות ומצב נפשי בתקופת הקורונה

החלק השלישי בסקר בוחן את מצב הבריאות של מבקשי המקלט בעת המענה על הסקר, קרוב לשנה מהגעת מגפת הקורונה. כפי שעלה בפרקים הקודמים, מגפת הקורונה גבתה מחירים משמעותיים שבאו לידי ביטוי באובדן תעסוקה והכנסות, בפגיעה בנגישות לשירותי בריאות בשל אובדן הביטוח הבריאותי, ביכולת נמוכה יותר לצרוך טיפולים ותרופות ועוד.

מחקרים קודמים מצביעים על כך שחלק משמעותי (כ-10%) ממבקשי המקלט שמוצאם בסודן ואריתריאה הינם ניצולי מחנות עינויים בסיני. ההשלכות של העינויים משתרעות הרבה מעבר להיבט הפיזי של בריאות. שורדי עינויים נוטים לסבול מדיכאון, חרדה, הפרעת דחק פוסט-טראומטית הבאה לידי ביטוי בדרכים שונות, ובכללן כאבים כרוניים, תשישות, פערים בזיכרון ועוד. חלקם מצויים במצבים סוציאליים מורכבים, סובלים מטראומות קשות, וזקוקים למנגנוני תמיכה שיסייעו להם לשקם את חייהם.²²

שינוי במצב הבריאות בתקופת הקורונה. כפי שעולה מתרשים 17, יותר משיבים דיווחו על הרעה קטנה או משמעותית במצב הבריאות שלהם (41.5%), לעומת משיבים שדיווחו על שיפור קטן או משמעותי בבריאותם (21.4%), כאשר היתר (37.1%) מדווחים שלא היה שינוי משמעותי. נתון זה בולט לאור העובדה שבסקר של רל"א על תושבי ישראל עלה כי יותר אנשים דווחו על שיפור בבריאותם מאשר על הרעה.²³

תרשים 17: באופן כללי, כיצד היית מתאר את מצב בריאותך היום לעומת לפני שנה?

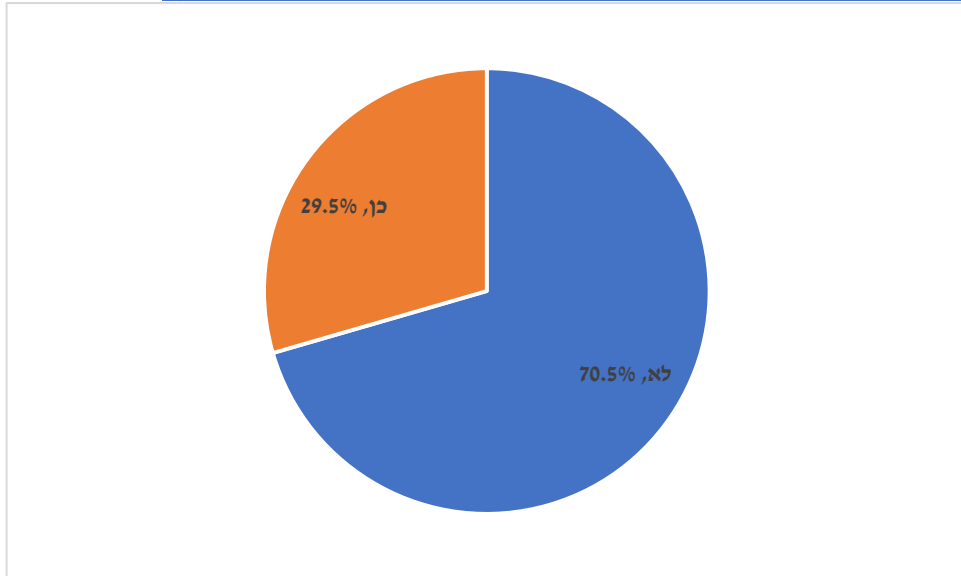

²² להרחבה ראו: זואי גוטצייט. "לא קורבנות פאסיביים: לקראת שיקומם של ניצולי מחנות העינויים בסיני". רופאים לזכויות אדם, אוגוסט 2016.

²³ רוזנר, 2021.

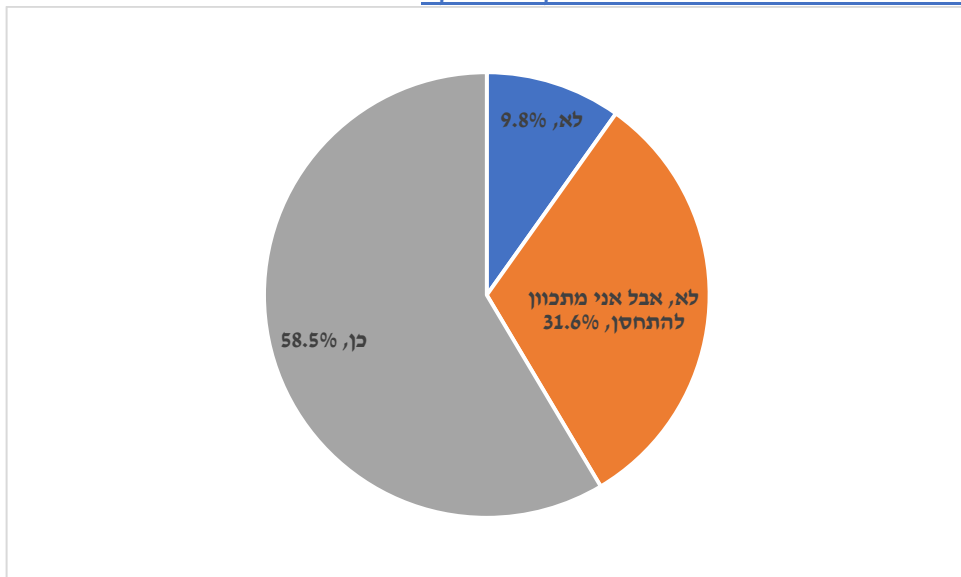
כושר גופני בתקופת הקורונה. מדד נוסף לבחינת הבריאות היא באמצעות בחינת הפעילות הספורטיבית של האוכלוסייה. הסקר מעלה כי רק 29.5% מהמשיבים עסקו בפעילות גופנית בשבוע האחרון. בהשוואה לכך, סקר שנערך באותה העת באוכלוסייה הכללית בישראל מצא כי 68% מהמשיבים עסקו בפעילות גופנית.²⁴

תרשים 18: האם ביצעת פעילות ספורטיבית מאומצת בשבוע האחרון?

חיסון לקורונה. סוגיה נוספת שעמדה על סדר היום הציבורי בעת הסקר הינה חיסוני הקורונה. החל מפברואר 2021 החל משרד הבריאות לחסן גם את מבקשי המקלט נעדרי הביטוח הרפואי, במתחמים ייעודים ברחבי הארץ. בעת הסקר מבצע החיסונים היה בעיצומו, ו-58.5% כבר התחסנו, 31.6% אמרו שבכוונתם להתחסן, ו-9.8% אמרו שלא התחסנו בלי לציין האם בכוונתם להתחסן.

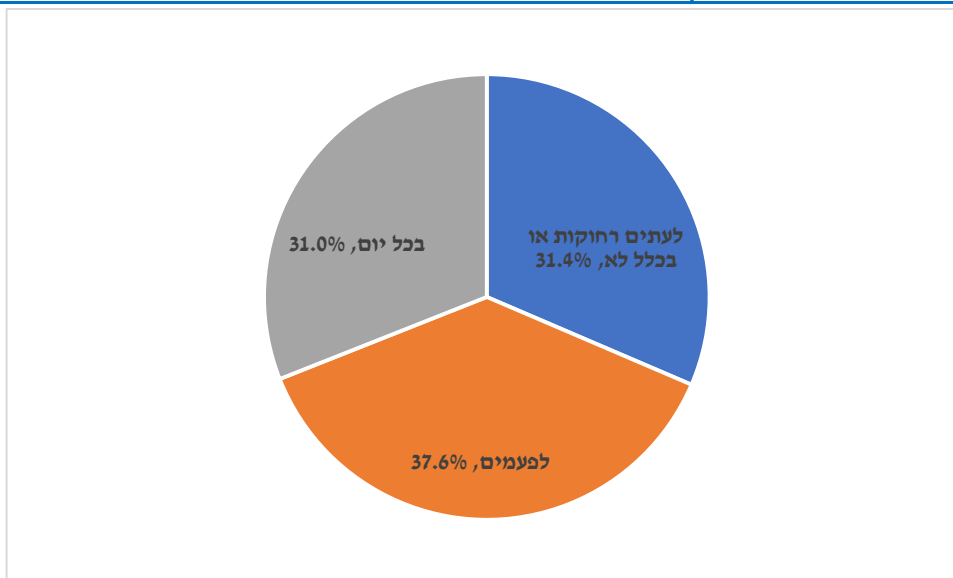
תרשים 19: האם התחסנת או מתכוונ להתחסן?

²⁴ רוזנר, 2021.

תחושה של דיכאון. סוגייה נוספת שבאה לידי ביטוי בבריאות בעת הקורונה היא התמודדות עם דיכאון. הסקר מצביע על כך שחלק משמעותי מבין המשיבים דיווחו שחוו תחושות של דיכאון, 31% דיווחו כי חוו דיכאון באופן קבוע, ו-37.6% שחוו תחושות של דיכאון יותר מפעם אחת בשבועיים שלפני הסקר. שיעור משוקלל זה (68.6%) גבוה באופן משמעותי מהשיעור המדווח באוכלוסייה הכללית בישראל - 21% לפי סקר של הלמ"ס.²⁵

תרשים 20: האם במהלך השבועיים האחרונים הרגשת אי פעם במצב רוח רע / מדוכא?

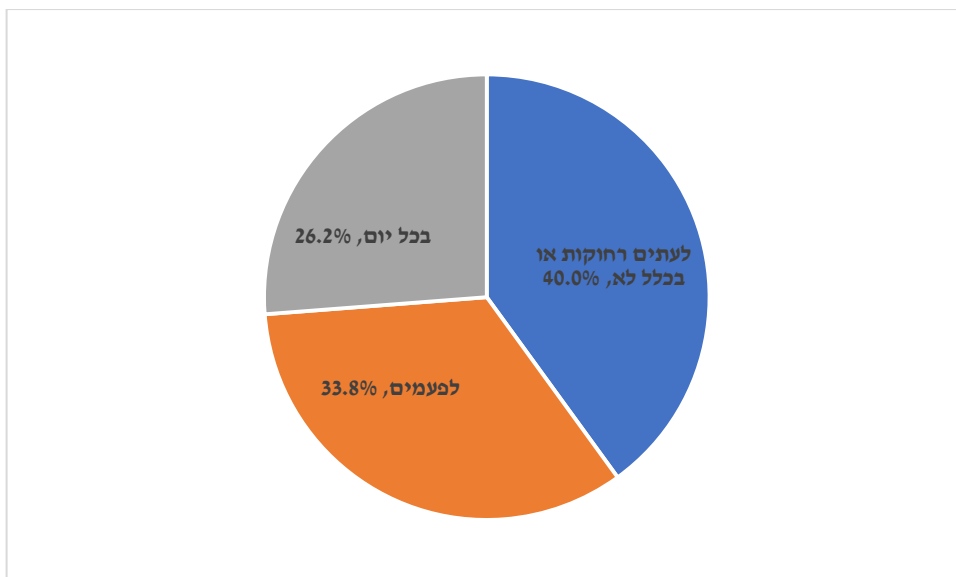

תחושה של חרדה. כמו כן, הסקר מצביע על כך שחלק משמעותי מבין המשיבים (60%) מעידים שחוו תחושות של חרדה על בסיס קבוע, 26.2% דיווחו כי חווים חרדה מדי יום, ו-33.8% שחוו מספר ימים בשבוע. ממצא זה חושף פער משמעותי בין מבקשי המקלט לבין תושבי ישראל ש-42% מתוכם דיווחו על תחושה של חרדה בסקר שנערך ע"י הלמ"ס בתקופת הקורונה (נכון לאמצע יולי).²⁶

תרשים 21: האם במהלך השבועיים האחרונים הרגשת פחד או חרדה?

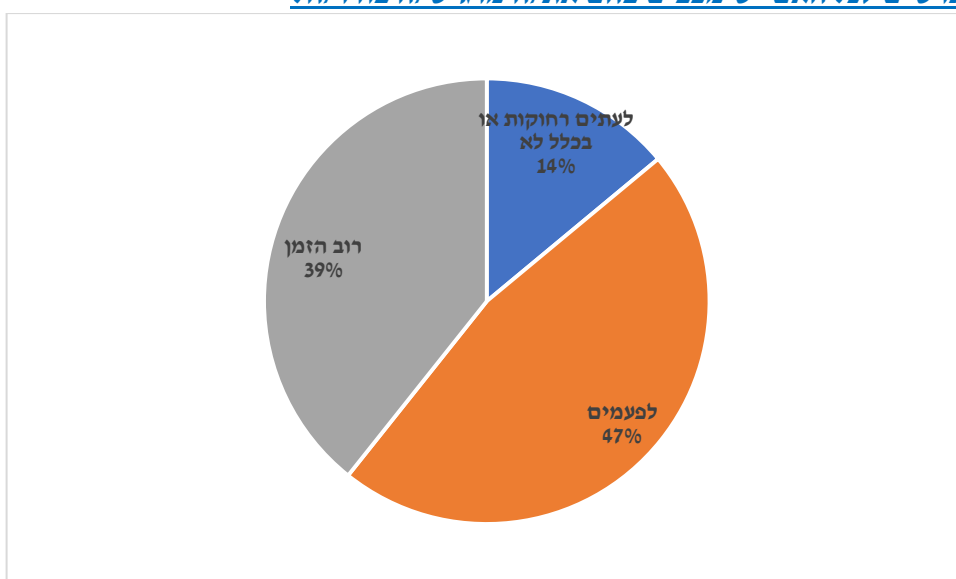
²⁵ הלמ"ס. "החוסן האזרחי בתקופת משבר הקורונה, בקרב בני 21 ומעלה: ממצאים מהגל השלישי של הסקר שנערך באמצע יולי בצל המשבר." 26 ביולי 2020.

²⁶ הלמ"ס. "החוסן האזרחי בתקופת משבר הקורונה, בקרב בני 21 ומעלה: ממצאים מהגל השלישי של הסקר שנערך באמצע יולי בצל המשבר." 26 ביולי 2020.

בדידות. בהמשך לשאלה הקודמת, שיעור עצום באוכלוסיית מבקשי המקלט (כ-86%) חווה תחושות של בדידות. תחושה זאת מאפיינת 39.3% מהאנשים המצהירים על חווית בדידות במרבית הזמן, ו-46.7% המצהירים על חוויה זאת לפעמים. רק כ-14% מהמשיבים השיבו שהם אינם מאופיינים בתחושה של בדידות. זאת לעומת 19% מתושבי ישראל בסקר הלמ"ס.²⁷

תרשים 17: האם יש מצבים בהם את/ה מרגיש/ה בודד/ה?

²⁷ הלמ"ס. "החוסר האזרחי בתקופת משבר הקורונה, בקרב בני 21 ומעלה: ממצאים מהגל השלישי של הסקר שנערך באמצע יולי בצל המשבר." 26 ביולי 2020.

סיכום והמלצות

משבר הקורונה הוכיח עד כמה המדיניות המותירה אוכלוסייה שלמה ללא מעמד וזכויות סוציאליות לאורך יותר מעשור בעייתית – בעתות משבר כמו גם בשגרה. הנתונים שנסקרו לעיל מציגים תמונה עגומה, לפיה אוכלוסיית מבקשי המקלט הגיעה אל סף משבר הומניטרי. הניסיון המצטבר מעבודת הארגונים בשטח חושף עליה גם במספר דרי הרחוב, שיעורים גבוהים של חוסר ביטחון תזונתי, ודחיקת נשים למעגל הזנות. מבקשי המקלט רבים עדיין מתקשים להתגבר על המצוקה הכלכלית הקשה שיצרה שנת הקורונה, ואותות המשבר עדיין ניכרים במשפחות רבות.

הגיעה העת לשנות מסלול, ולהפנות משאבים להשוואת תנאיהם של מבקשי המקלט – להרחבת נגישותם לשירותי בריאות ורווחה, תמיכה ותעסוקה משקמת. הגיעה העת לעבור מפתרונות נקודתיים "אד-הוק" למענים מערכתיים שיאפשרו הקלה על המצוקות ומדיניות בר-תקיימא, שתטיב הן עם מבקשי המקלט והן עם החברה בישראל.

בריאות: יש לגבש הסדר ביטוחי מסובסד שאינו תלוי-העסקה שיאפשר למבקשי המקלט נגישות לטיפול רפואי בקהילה ולרפואה מונעת;

יש להמשיך להבטיח את נגישותם של קטינים לשירותי בריאות חרף צבירת החובות של הוריהם לקופה, בשל משבר הקורונה;

בריאות הנפש: המשך הנגשת שירותי בריאות הנפש, מותאמים שפתית ותרבותית;

ברווחה: יש לפתוח את לשכות הרווחה בפני מבקשי המקלט, ולאפשר קבלת סעדים בדומה לתושבי המדינה; יש להרחיב את המענים בקהילה לאוכלוסיות פגיעות במיוחד מקרב מבקשי המקלט, לרבות קורבנות אלימות במשפחה, קטינים, דרי רחוב, קורבנות עינויים, א/נשים בזנות, מתמודדי נפש, וא/נשים עם מוגבלות. יש לאפשר למבקשי המקלט להנות מרשת בטחון סוציאלי בדמות זכאות לקצבאות ביטוח לאומי על פי נסיבות חייהם ומצבם הכלכלי. תשומת לב מיוחדת צריכה להינתן לסיוע לאימהות חד הוריות בקרב מבקשות המקלט.

בתעסוקה: יש להרחיב את מנעד אפשרויות התעסוקה של מבקשי המקלט, באמצעות הענקת אשרות עבודה, הכשרות מקצועיות, ותעסוקה משקמת;

דרך המלך להנגשת המענים האמורים היא באמצעות החלת החוקים הייעודיים, ובכלל זה חוק ביטוח לאומי וחוק ביטוח בריאות ממלכתי על מבקשי המקלט שאינם בני הרחקה, בין אם באורח חריג באמצעות הסעיפים הייעודיים בחוק, בין אם דרך הסדרת מעמדם כפליטים בישראל.

עם זאת, משבר הקורונה והמצוקות שתוארו בסקר שלעיל מורים כי לא ניתן עוד להמתין. עד להסדרת החקיקה הרלוונטית ועד להסדרת המעמד מן הראוי שמשרדי הממשלה ישלבו זרועות ויפעלו להנגשת השירותים והסעדים לאלתר. כי בנפשנו היא.

נספח: שאלון חסרי מעמד – קואליציית מקלט לנפש

שלום רב,

סקר זה בודק את מצב קהילת מבקשי המקלט במגוון תחומים במטרה לזהות את הקשיים העיקריים ולבחון מה הפתרונות האפשריים. הסקר מועבר מטעם ארגוני הסיוע למבקשי מקלט: רופאים לזכויות אדם, א.ס.ף – ארגון סיוע לפליטים ומבקשי מקלט בישראל, מסיליה, קוצינטה. הסקר קצר מאוד, ולא אמור להימשך למעלה מ-10 דקות. זהות הממלאים תישאר חשאית. תשובותיכם ישמשו אך ורק לתכלית סקר זה, התשובות האישיות לא יועברו לאף גורם אחר.

נודה מאוד להשתתפותכם!

1. גיל _____
2. מגדר: 1. גבר 2. אישה 3. אחר
3. ארץ מוצא: 1. סודן 2. אריתריאה 3. אחר
4. שנת הגעה לישראל:
5. ביטוח בריאות: 1. יש 2. אין 3. היה, אבל נפסק בשנה האחרונה
6. מצב משפחתי: נשוי, רווק, אלמן, גרוש, פרוד
7. האם אתה הור/ה: 1. כן 2. לא
8. ציין מספר ילדים: _____
9. אם יש ילדים בישראל, כמה גרים איתך בבית: _____
10. האם יש לילדיך המתגוררים עימך ביטוח בריאות: 1. כן; 2. לא; 3. היה אבל נפסק בשנה האחרונה.
11. עיר מגורים: 1. תל אביב-יפו, 2. אילת, 3. ירושלים, 4. פתח תקווה, 5. נתניה, 6. בני ברק, 7. אשדוד, 8. באר שבע, 9. אחר
12. האם אתה/עובד/ת: 1. עובד/ת 2. לא עובד/ת 3. לא יודע/מסרב לענות
- 12.1 אם עובד/ת: בכמה מקומות עבודה אתה/עובד/ת (לציין מספר מעסיקים) _____
- 12.2 אם עובד/ת: בסך הכל אתה עובד: 1. חצי משרה (20 שעות בשבוע) או פחות, 2. שלושת רבע משרה (30 שעות בשבוע בערך) 3. משרה מלאה או יותר (40 שעות בשבוע בערך). 4. לא יודע/מסרב
- 12.3 אם לא עובד: מתי עבדת בפעם האחרונה (שנה) _____
13. האם חוץ ממך יש מפרנס/ת בבית? 1. כן (למשל, שותף או שותפה או בן/בת זוג) 2. לא
14. האם אתם מצליחים לכסות את כל ההוצאות החודשיות של משק הבית (למזון, שכר דירה, חשמל, טלפון, מים)? 1. מצליח/ה, 2. לא כל כך מצליח/ה 3. לא מצליח/ה 4. לא יודע/מסרב
15. האם נעזרתם בארגוני הסיוע (מזון, תרופות וציוד) בשנה האחרונה? 1. כן 2. לא 3. מסרב/ת לענות.
- 15.1 אם כן, מתי פניתם לראשונה לסיוע? (חודש ושנה) _____
16. בשנה האחרונה, האם ויתרת על טיפול רפואי או תרופות, בגלל קשיים כלכליים 1. כן 2. לא 3. מסרב/ת לענות.
17. בשנה האחרונה, האם ויתרת על אוכל בגלל קשיים כלכליים? 1. כן 2. לא 3. מסרב/ת לענות.
18. סטטוס מגורים: 1. גר לבד 2. גר עם המשפחה, 3. גר עם שותפים, 4. גם וגם 5. אין לי איפה לגור 6. מסרב לענות.

19. **מספר אנשים בדירה** (להתייחס בנפרד לילדים ומבוגרים): מספר מבוגרים _____ מספר ילדים _____
20. **האם יש גורם סיכון משמעותי בדירה** (דליפת מים, שקיעת מרצפות, חשמל חשוף, חור בקיר, חלודה, עובש)? 1. כן, 2. לא 3. לא יודע/מסרב
21. **האם עברת דירה** מאז מרץ 2020 בעקבות משבר הקורונה? 1. כן 2. לא, 3. לא רלוונטי/מסרב/ת לענות.
22. **בשנה האחרונה, האם חווית אלימות מילולית / פיזית על רקע צבע עור או מוצא?**
1. כן 2. לא 3. מסרב/ת לענות.
23. **באיזו מידה אתה מרגיש בטוח ללכת לבד באזור מגוריך בשעות החשכה?**
5. במידה רבה מאוד, 4. במידה רבה, 3. במידה בינונית, 2. במידה מעטה, 1. במידה מעטה מאוד.
24. **מה מצב בריאותך בדרך כלל?**
1. "טוב מאוד", 2. "טוב", 3. "לא כל כך טוב", 4. "בכלל לא טוב", 5. לא יודע/ת או מסרב/ת לענות.
25. **באופן כללי, בהשוואה למצב בריאותך לפני שנה, איך היית מתאר/ת את מצב בריאותך כיום?** הרבה יותר טוב עכשיו, 2. קצת יותר טוב עכשיו, 3. בערך כמו לפני שנה, 4. קצת יותר גרוע, 5. הרבה יותר גרוע, 6. לא ידוע, מסרב/ת לענות.
26. **בשבוע האחרון, האם עסקת בפעילות גופנית?** (הכוונה לפעילות כמו הליכה, ריצה, שחייה, התעמלות, משחקי כדור)? 1. כן 2. לא 3. לא ידוע, מסרב/ת לענות
27. **במהלך השבועיים האחרונים, האם קרה שהרגשת מצב רוח ירוד/מדוכא/ת?**
לא קרה בכלל, 2. קרה במספר ימים, 3. קרה כל יום או כמעט כל יום, 4. מסרב/ת לענות.
28. **במהלך השבועיים האחרונים, האם קרה שהרגשת פחד או חרדה?**
1. לא קרה בכלל, 2. קרה במספר ימים, 3. קרה כל יום או כמעט כל יום, 4. מסרב/ת לענות.
29. **האם יש לכם קרובי משפחה או חברים שתוכלו לסמוך עליהם שיעזרו לכם בכל פעם שתזדקקו להם, או לא?** 1. כן 2. לא 3. לא יודע
30. **האם יש מצבים שבהם אתה מרגיש בדידות?** 1. לעתים קרובות 2. לפעמים מדי פעם 3. אף פעם לא 4. מסרב/ת לענות
31. **באופן כללי, האם אתה מרוצה מחייך?**
1. מרוצה מאוד, 2. מרוצה, 3. לא כל כך, 4. לא מרוצה, 5. מאוד לא מרוצה